

Josipa Alviž

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Odsjek za povijest umjetnosti

Faculty of Humanities
and Social Sciences,
University of Zagreb,
Department of Art History

Ivana Lučića 3
Zagreb, Hrvatska

jpetrini@ffzg.hr
orcid.org/0000-0001-8815-2743

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

UDK / UDC:
373.5.016:7(497.5)

DOI:
10.17685/Peristil.62.12

Primljeno / Received:
24. 10. 2019.

Prihvaćeno / Accepted:
21. 11. 2019.

Uloga i mjesto srednjoškolskog predmeta Likovna umjetnost u okviru umjetničkog područja hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava

The Role and Place of the High School Subject Visual Arts within the Arts Education Field of Croatian Educational System

APSTRAKT

U radu se na temelju analize nastavnih programa, kurikulumuma i srodnih obrazovnih dokumenata upućuje na važnost predmeta Likovna umjetnost za formiranje i strukturiranje umjetničkog odgojno-obrazovnog područja u hrvatskom gimnazijskom obrazovanju. Također se ističe doprinos povjesničara umjetnosti zaslužnih za promicanje umjetnosti u obrazovanju i pronalaženje putova integracije i korelacije umjetničkih sadržaja s drugim odgojno-obrazovnim područjima.

KLJUČNE RIJEČI

učenje i poučavanje Likovne umjetnosti, umjetničko odgojno-obrazovno područje, gimnazije, nastavni planovi i programi, kurikulumski dokumenti, obrazovne politike i reforme

ABSTRACT

On the basis of analysis of teaching programmes, curricula and related documents in education, the paper points to the importance of the high school subject Visual Arts for the formation and structuring of arts education within the Croatian grammar school system. The author also discusses the contribution of art historians in the promotion of arts in education and in finding ways of integration and correlation of art topics with other fields of education.

KEYWORDS

learning and teaching Visual Arts, arts education, grammar schools, teaching plans and programmes, curricular documents, educational politics and reforms

Sadržaji iz povijesti umjetnosti u hrvatski su se gimnazijski sustav uvodili postupno. O tome svjedoče nastavni planovi i programi gimnazija iz četrdesetih i pedesetih godina 20. stoljeća, iz kojih je razvidno da su se povijesnoumjetničke teme isprva poučavale samo u klasičnim gimnazijama u okviru predmeta Povijest umjetnosti te da su činile manji segment programa tadašnjih nastavnih predmeta općih gimnazija kao što su bili Crtanje i Povijest. Posljednji će 1954. godine biti preimenovan i naslovljen Historija i historija umjetnosti, a u isto vrijeme se u ondašnjim obrazovnim glasilima i prijedlozima novih nastavnih programa sve više isticala potreba za uvođenjem povijesti umjetnosti kao zasebnog gimnazijskog predmeta. Inicijativu za formiranje tog predmeta pokrenuo je prije svega Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, njegov profesorski i studentski zbor, a bila je nošena željom da se pojedina povijesna razdoblja učenicima dodatno približe učenjem o karakteristikama likovnih umjetnosti, arhitekture i glazbe. Ova su nastojanja realizirana 1960. godine objavljivanjem nastavnoga plana za Umjetnost, gimnazijski predmet u okviru kojeg su se odvojeno poučavali nastavni sadržaji iz Likovne umjetnosti i Muzičke umjetnosti.¹ Ključna osoba za uvođenje ovog novog predmeta u gimnazijsko obrazovanje i osmišljavanje prvog nastavnog programa Likovne umjetnosti bio je Milan Prelog, koji se uključio u proces revidiranja nastavnih programa gimnazija aktualan pedesetih godina 20. stoljeća.² Jasan je stav povjesničara umjetnosti u argumentaciji koja je još 1954. godine iznesena u *Prosvjetnome vjesniku* vezano uz uvođenje sadržaja iz likovne umjetnosti u okviru tadašnjeg predmeta Historija i historija umjetnosti: „Sgledišta općeobrazovnog karaktera gimnazije ne može se zanemariti tako značajan sektor kulturne djelatnosti kao što je umjetnost. Ne može se zvati ni kulturnim ni svestrano razvijenim onaj, tko ne razumije nimalo umjetnost, nema razvijen smisao i potrebu za doživljavanje umjetničkih djela. Međutim moramo priznati, da svršeni učenici gimnazija velikim dijelom, ukoliko nisu slučajnim individualnim putem stekli neko obrazovanje na ovom području, ostaju na razini kiča u likovnoj i glazbenoj umjetnosti što se tiče njihova ukusa, a isto tako vrlo slabo poznaju pojave i ostvarenja u ovim oblastima kulture. To je svakako nedostatak gimnazije, koja bi trebala da daje široko obrazovanje. Gimnazija bi morala pridonijeti razvijanju kulture učenika i u ovom značajnom području.”³

U istom se programskom dokumentu iz 1954. godine navodi da su gimnazijski predmeti grupirani prema srodnosti u tri grupe – grupu za društvene nauke, grupu za prirodne nauke i grupu stranih jezika – a s ciljem koordinacije i povezivanja gradiva te uklanjanja nedostataka predmetne nastave, poput „velike rascjepkanosti i izoliranosti pojedinačnih spoznaja u svijesti učenika” što je rezultiralo znanjem koje „nije bilo upotrebljivo za stvarnu primjenu.”⁴ Okosnica korelacije među društvenim predmetima, kojoj je pripadao i predmet Historija i historija umjetnosti, bila je povijest: „Ona će se u višim razredima⁵ razviti od najstarijeg doba pa do naših dana. Sve ostale društvene nauke prilagodit će se historijskoj osnovi i predavati paralelno uz historiju.”⁶ Ovim se navodom dijelom pojašnjava i naglasak na kronološkom pristupu nastavnim sadržajima koji će dominirati gimnazijskim nastavnim planovima i programima društvene grupe predmeta sve do danas.

Osamostaljenjem nastavnih sadržaja iz područja likovne i glazbene umjetnosti u okviru novog nastavnog predmeta Umjetnost, uvedenog 1960. godine, počinje se u hrvatskom gimnazijskom sustavu postupno formirati nova grupacija predmeta, koja će se u budućim odgojno-obrazovnim dokumentima sve više vezivati uz umjetničko odgojno-obrazovno područje. Tako se u Zakonu o gimnazijama, koji je Sabor Narodne Republike Hrvatske donio 7. srpnja 1959. godine, pod poglavljem Odgojno-obrazovna struktura gimnazije, u članku 22. navodi da nastavni plan gimnazije obuhvaća sljedeća obrazovna područja: proučavanje društva, proučavanje prirode, upoznavanje i primjenu tehnike i pripremu za proizvodni rad, izučavanje materinskog jezika i stranih jezika, upoznavanje s umjetničkim stvaralaštvom i tjelesni odgoj. U članku 23. istoga zakona među zadacima gimnazijske nastave istaknuto je i sljedeće: „da kod učenika razvije emotivni život i estetska osjećanja i da ih uvodi u doživljavanje i razumijevanje umjetničkih djela”.⁷ Godinu dana po donošenju Zakona o gimnazijama, 8. srpnja 1960., objavljeni su novi gimnazijski planovi i programi, među kojima je i onaj za predmet Umjetnost.⁸ Autor programa za dio predmeta posvećenog likovnoj umjetnosti bio je Milan Prelog, u to vrijeme docent na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, a koji je za potrebe izrade ovoga programa 1959. i 1960. godine imenovan u Stručni savjet Zavoda za unapređivanje školstva NR Hrvatske.⁹ Programom je

istaknuto da su zadaci nastave Likovne umjetnosti „da stvori i dalje razvija¹⁰ mogućnosti učenika da osjete, dožive i razumiju umjetnička djela, te da time djeluju na razvoj njihova emotivnog života; da pridonese produblivanju općeg obrazovanja učenika pomoću materijala iz historije umjetnosti”.¹¹ U društveno-jezičnom gimnazijskom smjeru predmet se poučavao u sva četiri razreda dok se u matematičko-prirodoslovnom poučavao samo u prva dva razreda.¹² Nastavni sadržaji prvoga razreda, jednaki za oba gimnazijska smjera, predviđali su uvođenje učenika u svijet umjetnosti upoznavanjem s temeljnim problemima i pojmovima arhitekture, kiparstva i slikarstva. U iduća tri razreda društveno-jezičnog smjera naglasak je bio stavljen na „historijski pogled”, odnosno pregled umjetničkih razdoblja, stilova i likovnih pravaca od prethistorije do 20. stoljeća. Nastavni sadržaji u drugome razredu matematičko-prirodoslovnog smjera bili su jednaki onima četvrtoga razreda društveno-jezičnog smjera, to jest usmjereni na modernu i suvremenu umjetnost. U zaključnim se napomenama o programu Likovne umjetnosti između ostalog ističe kako „težište nastave treba u prvom redu usmjeriti na to, da učenici steknu pojam o golemom značenju umjetnosti u životu ljudi svih historijskih razdoblja, o njejoj povezanosti s ljudskim životom, s neizmjernim bogatstvom i raznovrstošću umjetničke baštine čovječanstva” te da kod učenika treba „razvijati njihove receptivne mogućnosti, ‘vizuelnu kulturu’, te konačno postupno vježbati njihovu moć zapažanja”.¹³

Predmeti Likovna umjetnost i Muzička umjetnost činili su, dakle, sam nukleus gimnazijskog odgojno-obrazovnog područja posvećenog upoznavanju s umjetničkim stvaralaštvom, a puna tri desetljeća ovi su predmeti dijelili i školsku satnicu.¹⁴ Takvu su predmetnu organizaciju slijedila i popratna nastavna sredstva, poput školskih leksikona, zamišljenih kao pomoć pri učenju. Prvi takav leksikon namijenjen umjetničkom obrazovanju gimnazijalaca, točnije njihovu upoznavanju sa stručnim pojmovima i pojavama povijesti umjetnosti, objavljen je 1963. godine, a bio je posvećen isprva samo likovnim umjetnostima. Izradila ga je Jadranka Damjanov u koautorstvu s Milanom Prelogom i Radovanom Ivančevićem.¹⁵ U drugom izdanju iz 1965. godine pojmovi iz likovne umjetnosti združeni su s ključnim pojmovima iz glazbe i filma.¹⁶ U predgovoru autora, između ostalog, napomenuto je: „Poglavlje ‘Film’ za sada se ne

predaje kao poseban predmet u srednjim školama. Smatrali smo da ipak valja obavijestiti našeg čitaoca o nekim najbitnijim kategorijama s tog područja koje susrećemo u svakodnevnom životu i koje nesumnjivo zaokupljaju suvremena čovjeka.”¹⁷ Ovakav način sustavnoga rada na osnaživanju obrazovanja mladih iz različitih umjetničkih područja bio je popraćen i izdavanjem udžbenika¹⁸ te pronalaženjem novih nastavnih metoda i oblika rada, stranih dotadašnjoj pedagoškoj praksi, a kojima se veliki naglasak stavlja na aktivnost učenika i individualizaciju nastavnog procesa.¹⁹ Vodeći inovator i pionir u području metodike nastave povijesti umjetnosti, odnosno likovne umjetnosti u Hrvatskoj, bila je Jadranka Damjanov, koja se u svojem metodičkom i pedagoškom radu zalagala za odgoj i obrazovanje na temelju umjetnosti.²⁰ Godine 1974., kojom je započela takozvana Šuvarova obrazovna reforma, poznata između ostalog po ukidanju gimnazija i uvođenju usmjerenog srednjoškolskog obrazovanja,²¹ objavljena je i Osnova nastavnog plana i programa za srednjoškolsko obrazovanje u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj. Na njezinoj je izradi sudjelovala i Jadranka Damjanov kao stručnjak za likovnu umjetnost.²² Osnova je definirana kao „minimalna zajednička obavezna programska osnova svake srednje škole, odnosno svakog oblika srednjoškolskog obrazovanja u SR Hrvatskoj” te je izrađena s ciljem osuvremenjivanja nastavnih sadržaja i pristupa nastavnom gradivu.²³ Temeljila se na Zakonu o načinu donošenja nastavnih planova i programa²⁴ iz 1968. godine i Zakonu o srednjem obrazovanju objavljenom u srpnju 1971. godine.²⁵ Osnovom je definirano pet odgojno-obrazovnih područja cjelokupnoga srednjoškolskog obrazovanja: općekulturno, društveno-ekonomsko, prirodoslovnostveno, matematičko i područje tjelesnog i zdravstvenog odgoja, a u skladu sa stručnim mišljenjem da srednja škola kod učenika treba razviti „komunikativnu sposobnost, zatim estetski aspekt, fizičku kulturu, matematičku kulturu, [...] određenu metodologiju i znanje na području prirodnih znanosti”.²⁶ Predmet Umjetnost bio je dijelom općekulturnoga područja, s Hrvatskim ili srpskim jezikom i književnošću te stranim jezikom,²⁷ a njegovim svrstavanjem u programsku osnovu omogućio mu se „ulazak” u sve srednje škole.²⁸ Dodijeljena mu je satnica od 70 sati tijekom cjelokupnog srednjoškolskog obrazovanja,²⁹ a s obzirom na to da se predmet i dalje dijelio na Likovnu umjetnost i Muziku, kako je u ovom

dokumentu glasilo naziv ovog predmeta, svakom području pripalo je 35 nastavnih sati. U kratkom uvodnom tekstu za predmet Umjetnost istaknuto je: „Bavljenjem umjetničkim djelima razvija se emotivnost, prijemljivost, osjetljivost i sposobnost reagiranja na vizualno i akustično. Misaonim postupcima u pristupanju likovnom i muzičkom umjetničkom djelu razvija se intelektualni faktor, što mladog čovjeka osposobljava da vrednuje i zauzme kritički stav prema prostorno-plastičkom okviru svoje okoline. Identifikacija s izražajnim sredstvima umjetničkih djela jedan je od putova da se razvije sposobnost poistovjećivanja s vlastitim i tuđim iskustvima, pa je prema tome važan socijalni moment u razvoju i odgoju mlade ličnosti. Nadalje, uživljavanjem u umjetnička djela, koja su uvijek najstrože strukturirana, mlad čovjek uči organizirati i osmisliti svoj vlastiti život i rad, tj. estetski ga oblikovati, ako estetsko shvatimo u najširem smislu riječi: kao sposobnost organizacije i kontrapozicije.”³⁰ Zadaci nastave likovne umjetnosti bili su sljedeći: „da upozna učenike s likovnom problematikom i najznačajnijim likovnim ostvarenjima pojedinih razdoblja; da u njima razvija osjetljivost za likovna ostvarenja; da razvije kriterije za vrednovanje umjetničkih djela, napose suvremenih”.³¹ Struktura Likovne umjetnosti prema ovom je programu tročlana te je gotovo istovjetna programskoj strukturi iz 1960. godine, a obuhvaćala je: pristup likovnom djelu, povijesni pregled, modernu umjetnost.³² Iako su Likovna umjetnost i Muzika i dalje bili povezani zajedničkim nazivom predmeta Umjetnost, dijeleći njegovu satnicu, u Osnovama se ne navode mogućnosti njihova koreliranja. Na ograničenja prije svega administrativne povezanosti tih dvaju predmeta sve je češće počela upozoravati stručna zajednica, među kojom i članovi Odsjeka za povijest umjetnosti u Zagrebu, poimence Jadranka Damjanov, Radovan Ivančević i Marija Planić Lončarić, koji su u dopisu upućenom Prosvjetnom savjetu Republike Hrvatske 1980. godine problem formulirali na sljedeći način: „Pokazalo se da spajanje glazbene i likovne umjetnosti u nastavni predmet umjetnost nije bilo sretno rješenje reforme srednje škole prije petnaestak godina. Dva područja koja računaju na posve različite sposobnosti /vizualne i auditivne/, dva profila nastavnika /povjesničar umjetnosti i glazbeni teoretičar/, dva programa, dvije ocjene, koje se na kraju polugodišta i na kraju godine moraju spojiti u jednu, stvaraju bezbroj nesporazuma i poteškoća od

kojih stradavaju i učenici i nastavnici. Nastavnici oba predmeta u više su navrata tražili razdvajanje, raskid ‘svetog braka’, kako se to već ironično naziva u zbornicama, i uspostavljanje kontinuiteta vlastitog područja – u osnovnoj školi su to dva nastavna predmeta i posve je apsurdno da se na višoj razini obrazovanja povezuju u jedan.”³³ Svakako je jedno od glavnih izvorišta navedenih problema bila izrazito mala satnica, u okviru koje je bilo teško ostvariti programske sadržaje pojedinog predmeta, a kamoli njihovu smislenu korelaciju. Pa ipak, u nastojanju isticanja važnosti umjetničkoga obrazovanja osnovnoškolskih i srednjoškolskih učenika, Jadranka Damjanov se, kao vodeći autoritet u području metodike i nastave likovne umjetnosti, i dalje zalagala za razdvajanje i integraciju svih jezika umjetnosti u odgoju i obrazovanju. Sa suradnicima Dubravkom Jandom i Marcelom Bačićem sudjelovala je 1980. godine u izradi Programa za jezično i umjetničko odgojno-obrazovno područje u osnovnoškolskom obrazovanju, prema kojemu su jednu cjelinu činili verbalni (materinski), vizualni, auditivni i kinestetički jezik, drugu cjelinu književna, likovna, glazbena i plesna umjetnost, a treću scenski i filmski jezik te scenska i filmska umjetnost.³⁴ Vera Turković (2009.) ovaj je naposljetku odbijeni program³⁵ ocijenila kao „ponajbolji prijedlog rastećenja učenika povezivanjem u zajedničko područje srodnih nastavnih predmeta” te istaknula: „Zahvaljujući ovom programu u nastavnom planu i programu za osnovnu školu, u programu redovite nastave, likovna umjetnost/likovna kultura nalazi se odmah iza Hrvatskog jezika.”³⁶ Temeljne ideje svoga metodičkog rada, u kojem je isticala važnost ne samo vizualnog nego i cjelovitog (taktalnog, slušnog, motoričkog, govornog) osjetilnog iskustva kroz igru, Jadranka Damjanov iskazala je u važnom teorijskom prilogu, članku *Teze o mogućnostima utemeljenja interdisciplinarnosti u obrazovanju* (1982.), u kojem, između ostalog, sumira: „potrebno je nadići i partikularnost govora kolektivnih vještina i ekskluzivnost umjetničkih djela, a to se može postići razvijanjem univerzalnih osjetilnih jezika, svekolikih sredstava zahvaćanja i mijenjanja svijeta. Jezik je neophodan za mišljenje, a čovjek da bi bio sposoban za interakciju mora moći misliti i okom i uhom i čitavim tijelom, mora biti čovjek razvijenih osjetilnih jezika – kinestetskog, auditivnog, vizualnog. Tek obrazovanje kojem su temeljni sadržaji upravo univerzalni osjetilni jezici može osigurati

realizaciju čovjekove moguće svestranosti”.³⁷ Tijekom 1984. godine u *Vjesniku Republičkoga komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske* objavljeni su novi nastavni planovi i programi za osnovnoškolske i srednjoškolske predmete razvrstane prema odgojno-obrazovnim područjima. Ovim se dokumentima još jedanput izmijenilo nazivlje, a dijelom i struktura odgojno-obrazovnih područja koja su se sada dijelila na jezično-umjetničko, prirodoslovno-matematičko, društveno, radno-tehničko i tjelesno-zdravstveno područje uz dodatak općenarodne obrane i društvene samozaštite. U jezično-umjetničko područje, koje je zamijenilo dotadašnje općekulturno područje, uvršteni su srednjoškolski predmeti Hrvatski ili srpski jezik, književnost, scenska i filmska umjetnost, strani jezici te Likovna kultura i Glazbena kultura, koji se prvi put više ne navode pod zajedničkim nazivom Umjetnost, no i dalje dijele satnicu.³⁸ Područje je opisano kao „didaktički oblikovan sustav jezičkih i umjetničkih sadržaja, ciljeva, zadataka i organizacijskih oblika”, koji ima „autonoman položaj ali je čvrsto povezano i s drugim odgojno-obrazovnim područjima”.³⁹ Istaknuto je kako se njime „uspostavlja funkcionalan sustav veza sadržaja (jezičnih i umjetničkih) prema načelima koordinacije, korelacije, integracije, kontinuiteta i vertikalno-spiralnog slijeda”, a „ostvarivanje tih konstitutivnih načela očituje se na sadržajno-informacijskoj, teorijsko-metodološkoj i spoznajnoj razini”.⁴⁰ Pojašnjeno je kako se u nižim razredima (osnovnoj školi) češće ostvaruje načelo integracije nastavnih sadržaja, dok se na višim stupnjevima (srednja škola) primjenjuje načelo korelacije. Mogućnosti korelacija unutar jezično-umjetničkoga područja sažete su u programu predmeta Hrvatski ili srpski jezik, književnost, scenska i filmska umjetnost na sljedeći način: „Korelacija između književnosti, scenske, filmske, glazbene i likovne umjetnosti (korelacija umjetnosti) [...] može se načelno ostvarivati na ovim razinama: a) na predmetno-strukturnoj razini, b) na informacijskoj razini, c) na teorijsko-metodološkoj razini, d) na kronološkoj i povijesno-stilskoj razini, e) na razini općih odgojno-obrazovnih ciljeva i zadataka.”⁴¹ Kao ciljevi područja ističu se: upoznavanje učenika i njihovo usvajanje jezične i umjetničke kulture vlastitog i drugih naroda; razvijanje svijesti učenika o ulozi jezika i umjetnosti u povezivanju naroda i njihovih kultura te o društveno-etičkoj i povijesnoj ulozi umjetnosti; razvijanje sposobnosti

izražavanja, stvaranja i komuniciranja, doživljavanja, spoznavanja i vrednovanja umjetničkih djela; razvijanje svijesti i potrebe za trajnim zanimanjem jezikom i umjetnošću.⁴²

U uvodnome dijelu nastavnoga programa za srednjoškolski predmet Likovna kultura⁴³ istaknuto je kako je ovaj program „čvrsto utkan u tkivo jezično-umjetničkog područja” te se „maksimalno zalaže za iznalaženje i istraživanje strukturalnih interdisciplinarnih veza”.⁴⁴ Nastavni program podijeljen je po razredima (od 1. do 3. razreda), a u svakom se razredu obrađivala jedna nastavna cjelina, koja je uključivala dvije ili tri nastavne teme podijeljene u nastavne jedinice.⁴⁵ U nastavnim jedinicama ukratko su navedeni nastavni sadržaji kojima su obuhvaćeni likovni jezik, umjetnička djela, praktične vježbe, ali i korelacije sa sadržajima drugih nastavnih predmeta.⁴⁶ Zanimljivo je istaknuti da je u ovom nastavnom programu prvi put došlo do naglašenoga zaokreta od kronološkog prema formalnom pristupu likovnim djelima, a odabir propisanih likovnih primjera upućuje na potenciranje njihova sinkronijskoga razumijevanja. Opisani program Likovne kulture konceptualno je posve na tragu prijedloga Programa za jezično i umjetničko odgojno-obrazovno područje u osnovnoškolskom obrazovanju (1980.) na čijoj je izradi sudjelovala i Jadranka Damjanov, a koji je prema njezinim riječima bio „do detalja razrađen za vizualni jezik i likovnu umjetnost”.⁴⁷ Upoznavanje osobitosti vizualnoga jezika dubinskom analizom likovnih elemenata djela, „osviještavanje onoga osjetivog u viđenju”,⁴⁸ činili su temelj metodičkoga pristupa Jadranke Damjanov koji je za cilj imao odgajanje opažaja i osjetilne pozornosti učenika. Zalažući se za odgoj putem umjetnosti, Damjanov ističe: „[...] Za umjetničkim djelom posizemo s još jednog bitnog razloga. Naime, cjelovitost je bitna karakteristika svakog umjetničkog djela, u njemu je ‘sve sa svime povezano na svim razinama’ i upravo po tome analogan je univerzumu, a to ga čini didaktičnim par excellence.”⁴⁹ Ovakav je metodički pristup razradila u kasnijim istraživanjima i publikacijama, prije svega u knjizi *Vizualni jezik i likovna umjetnost: uvod u likovno obrazovanje* (1991.),⁵⁰ napisanoj kao udžbenik za studente kolegija Metodika nastave povijesti umjetnosti na Filozofskome fakultetu u Zagrebu. Knjiga jasno upućuje da je prije svega namijenjena teorijskoj pripremi budućih srednjoškolskih profesora likovne umjetnosti za izvođenje nastavnoga programa Likovne kulture iz 1984. godine.

Međutim vrijeme objavljivanja knjige *Vizualni jezik* poklopilo se s velikim društveno-političkim promjenama koje su obilježile rane 1990-e u Hrvatskoj, a koje su se odrazile i na obrazovni sustav te posljedično i na nastavu likovne umjetnosti. Raspadom Jugoslavije i osamostaljenjem Republike Hrvatske (1991.) započinje rad na izradi novih nastavnih programa, uključujući i onih za gimnazijsko obrazovanje, koje je ponovno vraćeno u hrvatski obrazovni sustav. Okvirni nastavni programi za gimnazije općeg, jezičnog, klasičnog i prirodoslovno-matematičkog smjera objavljeni su 1994. godine u *Glaskniku Ministarstva kulture i prosvjete Republike Hrvatske*. Gimnazijski predmeti više nisu razdijeljeni prema odgojno-obrazovnim područjima, nego se dijele na zajednički i izborni dio nastavnoga plana i programa. Predmet Likovna umjetnost svrstan je u zajednički dio te se u gimnazijama općeg, jezičnog i klasičnog smjera još i danas izvodi prema satnici od jednoga sata na tjedan u sva četiri razreda, dok se u prirodoslovno-matematičkim gimnazijama izvodi samo u prva dva razreda, također jedan sat na tjedan.⁵¹ U usporedbi s prethodno analiziranim gimnazijskim programima došlo je, dakle, do povećanja predmetne satnice u drugom i trećem razredu četverogodišnjeg programa Likovne umjetnosti te u drugom razredu dvogodišnjeg programa, zahvaljujući činjenici da se satnica više nije dijelila s Glazbenom umjetnošću. Nastavni programi iz 1994. godine važeći su i danas, no postupno ih počinju zamjenjivati predmetni kurikulumi službeno odobreni 2019. godine, o čemu će više riječi biti u nastavku rada. Nastavnim planom Likovne umjetnosti iz 1994. godine, na čijoj su izradi sudjelovali Jadranka Damjanov i Radovan Ivančević, profesori zagrebačkoga Odsjeka za povijest umjetnosti, naglasak je ponovno stavljen na kronološki pregled likovne umjetnosti. Prema četverogodišnjem nastavnom programu učenike se u prvom razredu uvodi u pojedine (ob)likovne probleme iz područja arhitekture i urbanizma, crteža, slikarstva, kiparstva, fotografije i filma, a od drugog do četvrtog razreda predviđeno je njihovo upoznavanje sa stilskim osobitostima djela od pretpovijesti do suvremenoga doba. U tom se pogledu program iz 1994. koncepcijski ne razlikuje puno od onoga iz 1960. godine. Nastavni sadržaji prvoga razreda dvogodišnjega programa jednaki su nastavnim sadržajima prvoga razreda četverogodišnjeg programa, dok se u drugome razredu naglasak stavlja na probleme stanovanja, arhitekture i urbanizma

od najranijih naselja do danas.⁵² Među zadaćama koje se trebaju ostvariti nastavom Likovne umjetnosti na prvome je mjestu istaknuto „razvijati učenikove mogućnosti da dožive umjetnička djela i time obogate svoj emotivni život”,⁵³ a izdvojena je i važnost poticanja pozitivnoga stava učenika prema djelima likovne umjetnosti, njihova aktivnog sudjelovanja u kulturnome životu, promišljanja i djelatnog odnosa prema zaštiti spomenika te njegovanje „kulture ruke” održavanjem likovne prakse.⁵⁴ Među zadaćama koje upozoravaju na važnost predmetne korelacije i interdisciplinarnosti mogu se istaknuti: „uzdizati likovnu kulturu kao dio opće kulture (osnovne teorijske spoznaje o kulturi i umjetnosti te kulturno-povijesnom razvoju)” te „spoznaja i doživljaj međuzavisnosti različitih grana umjetnosti”.⁵⁵ U programu nisu navedeni konkretni prijedlozi korelacija, no mogućnosti njihova ostvarivanja pojašnjena su u didaktičkim uputama: „Tijekom nastave predviđena je povezanost sa svima drugim predmetima, i to ne u smislu usporednoga obrađivanja srodnih tema ili istih povijesnih razdoblja, nego u stvaralačkom nastojanju nastavnika da trajno uspoređuje metode, pojave i spoznaje drugih nastavnih područja radi recipročnoga boljeg poimanja posebnosti, kao i međuzavisnosti. To se odnosi na povijest, književnost i glazbenu umjetnost ponajviše, ali i na latinski i općenito strani jezik (s njihovom poviješću, književnošću i kulturom), na matematiku (osobito arhitekturu, proporcije, projektiranje), na fiziku (konstrukcije), kemiju (tehniku i materijale likovnih umjetnosti, ugroženost i zaštitu spomenika), na geografiju (strane kulture i svjetsku umjetničku baštinu), pa sve do tjelesne kulture (koja u najvećem broju disciplina ima podrijetlo u antičkoj civilizaciji).”⁵⁶ Iako je u prethodnom navodu istaknuto da koreliranje s drugim predmetima nije predviđeno tako da se usporedno obrađuju srodne teme ili ista povijesna razdoblja, u konkretnom nastavnom procesu je, uz sadržajnu preopširnost, upravo to bila jedna od najvećih zamjerki nastavnom programu iz 1994. godine. Naime, s obzirom na to da se s kronološkim, odnosno stilskim pregledom likovne umjetnosti kretalo od drugoga razreda, za razliku od nastave Povijesti, Hrvatskoga jezika i Glazbene umjetnosti u kojima je kronološki pregled nastavnih sadržaja započinjao već u prvome razredu, nastavnici Likovne umjetnosti to su „kaskanje” smatrali velikom zaprekom u ostvarivanju kvalitetnih korelacija, ali i u organizaciji međupredmetnoga

povezivanja projektom nastavom kao metodički sve poželjnijim načinom poticanja i osiguravanja aktivnosti učenika i primjene interdisciplinarnosti. U drugoj polovini devedesetih godina 20. stoljeća objavljeni su novi udžbenici namijenjeni nastavi Likovne umjetnosti, pa su, uz reizdanja udžbenika Jadranke Damjanov,⁵⁷ katalogu udžbenika koje je odobrilo tadašnje Ministarstvo prosvjete i športa pridodani i udžbenici Radovana Ivančevića, strukturom, sadržajem i pristupom usklađeni s nastavnim programom iz 1994. godine.⁵⁸ Popis udžbenika iz Likovne umjetnosti tijekom prva dva desetljeća 21. stoljeća nadopunjen je nizom novih izdanja u autorstvu visokoškolskih i srednjoškolskih profesorica i profesora.⁵⁹

I prije snažno angažiran na promicanju likovne umjetnosti i vizualnih komunikacija u obrazovanju, između ostalog kao scenarist i redatelj brojnih obrazovnih animiranih i dokumentarnih filmova, kao autor tekstova i projekata posvećenih vizualnoj edukaciji te kao član i predsjednik hrvatske sekcije INSEA-e,⁶⁰ Radovan Ivančević na svojevrsan je način uveo vizualno, odnosno likovno obrazovanje u Hrvatskoj u novo tisućljeće tekstem *Likovni odgoj za treći milenij* objavljenim u knjizi *Vizualna kultura i likovno obrazovanje* (2001.), koju je uredio s Verom Turković, tada docenticom na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu, i samom izrazito zaslužnom za promicanje umjetnosti u obrazovanju.⁶¹ U spomenutom tekstu Ivančević prepoznatljivom intelektualnom britkošću i kritičkim tonom upozorava na svakodnevne pogubne posljedice neodgovornog i manipulativnog korištenja vizualnih medija, prije svega televizije i interneta, kao dominantnih načina komuniciranja u 20. i na početku 21. stoljeća. Inzistirao je da teme vizualnih komunikacija, filma, fotografije i dizajna budu dijelovi likovnoga obrazovanja i učenja o umjetnosti kojima je, pak, zadaća osposobiti učenike za njihovu interpretaciju i kritičku prosudbu. Ivančević kritizira i slikovito oprimjeruje štetne posljedice predmetne rascjepkanosti hrvatskoga školskoga sustava, poput parcijalnoga i površnoga znanja, te poziva na njegovo dubinsko restrukturiranje.⁶² Na potrebu restrukturiranja i usklađivanja školskoga sustava u Hrvatskoj s obilježjima suvremene kulture, prije svega dominacijom vizualne kulture nad pisanom riječi, upozorila je u svojem prilogu knjizi, tekstu *Moć slike u obrazovanju*, i Vera Turković koja u zaključku rezimira: „Kako ja razumijem ove promjene u obrazovnoj praksi, one bi trebale dovesti

do objedinjavanja nastavnih predmeta, do njihovog prožimanja, tj. do temeljite rekonstrukcije školstva tako da rascjepkani nastavni predmeti, od kojih jedan ne zna što radi drugi, dobiju potpuno novi smisao. To znači da bi umjetnost mogla imati integrirajuću funkciju budući da je umjetničko obrazovanje, bez sumnje, temeljno obrazovanje. Ono proširuje mogućnost spoznaje svijeta, služeći se pri tom jezikom koji obogaćuje sve ljude na najdubljoj i esencijalnoj razini. A kad je riječ o likovnoj umjetnosti, likovna je pismenost, nedvojbeno, jednako važna koliko i lingvistička pismenost.”⁶³

Ulazak u drugo tisućljeće u konačnici je i bio obilježen nizom (pokušaja) odgojno-obrazovnih reformi s ciljem osuvremenjivanja hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava na svim razinama i njegova usklađivanja s europskim i svjetskim okvirima i smjernicama.⁶⁴ Rezultat ovih nastojanja jest izrada složenog sustava međusobno povezanih strateških, razvojnih i kurikulumskih dokumenata, među kojima za srednjoškolsku razinu obrazovanja, treba izdvojiti Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (dalje Nacionalni okvirni kurikulum) iz 2011. godine,⁶⁵ Strategiju obrazovanja, znanosti i tehnologije usvojenu 2014. godine⁶⁶ te kurikulume i metodološke priručnike izrađene u okviru Cjelovite kurikularne reforme započete 2015. godine.⁶⁷ Navedene dokumente prije svega karakterizira premještanje naglaska s nastavnih sadržaja na učeničke kompetencije iskazane učeničkim postignućima, odnosno odgojno-obrazovnim ishodima. Ovaj se zaokret pojašnjava potrebom usklađivanja odgojno-obrazovnog sustava s novim društvenim promjenama i zahtjevima. U Nacionalnom okvirnom kurikulumu tako je istaknuto: „Život i rad u suvremenom društvu brzih promjena i oštre konkurencije zahtijevaju nova znanja, vještine, sposobnosti, vrijednosti i stavove, tj. nove kompetencije pojedinca, koje stavljaju naglasak na razvoj inovativnosti, stvaralaštva, rješavanja problema, razvoj kritičkoga mišljenja, poduzetnosti, informatičke pismenosti, socijalnih i drugih kompetencija.”⁶⁸

Jedna od karakteristika spomenutih odgojno-obrazovnih dokumenata jest ponovno organiziranje nastavnih predmeta i sadržaja u šira odgojno-obrazovna područja. Takva je organizacija argumentirana potrebom holističkoga razvijanja učeničkih kompetencija, a koje se može

ostvariti interdisciplinarnim pristupom i među-predmetnim povezivanjem.⁶⁹ Odgojno-obrazovnih područja je prema Nacionalnom okvirnom kurikulumu sveukupno sedam. To su jezično-komunikacijsko, matematičko, prirodoslovno, tehničko i informatičko, društveno-humanističko, tjelesno i zdravstveno te umjetničko područje.⁷⁰ U ovome je dokumentu svako područje ukratko opisano, a naglasak je stavljen na učenička postignuća definirana prema odgojno-obrazovnim ciklusima.⁷¹ U opisu umjetničkoga područja istaknuto je da ga čine Vizualne umjetnosti i dizajn, Glazbena kultura i umjetnost, Filmska i medijska kultura i umjetnost, Dramska kultura i umjetnost te Umjetnost pokreta i plesa.⁷² U okvirnoj predmetnoj strukturi područja ponovno se navode prije navedene sastavnice, uz dodatak da su moduli Dramska kultura i umjetnost te Filmska i medijska kultura i umjetnost integrirani u predmete jezično-komunikacijskog područja. Ovakva hibridna situacija, u kojoj se sastavnice jednoga područja u obliku modula vežu uz predmete drugoga područja, uočena je u ovom dokumentu samo kod umjetničkog područja, u okviru kojeg se još spominje Tradicijska i zavičajna kultura kao integrirani umjetnički modul.⁷³ Za razliku od osnovnoškolskog i srednjoškolskog predmeta Glazbena kultura i Glazbena umjetnost, predmeti Likovna kultura i Likovna umjetnost u ovom se dokumentu ne spominju, vjerojatno jer ih se razmišljalo preimenovati u Vizualna umjetnost i dizajn.⁷⁴ S obzirom na to da Filmska i medijska kultura i umjetnost, Dramska kultura i umjetnost te Umjetnost pokreta i plesa u hrvatskom srednjoškolskom, točnije gimnazijskom sustavu još ne postoje kao zasebni nastavni predmeti, nego se poučavaju u okviru predmeta Hrvatski jezik i književnost te Tjelesni i zdravstveni odgoj, dakle unutar jezično-komunikacijskog područja i tjelesno-zdravstvenog područja, jedini nastavni predmeti u okviru umjetničkoga područja gimnazijskoga obrazovanja i dalje su, sudeći prema ovom dokumentu, Glazbena i Likovna kultura i umjetnost, odnosno Vizualna umjetnost i dizajn. U opisu područja se, između ostaloga, navodi i sljedeće: „Svrha je umjetničkoga područja osposobiti učenike za razumijevanje umjetnosti i za aktivan odgovor na umjetnosti svojim sudjelovanjem, zatim za učenje različitih umjetničkih sadržaja i razumijevanje sebe i svijeta pomoću umjetničkih djela i medija te za izražavanje osjećaja, iskustava, ideja i stavova umjetničkim

aktivnostima i stvaralaštvom.”⁷⁵ Ističe se važnost ovoga područja za razvijanje kreativnih i aktivnih pojedinaca koji su kulturno osviješteni te su spremni sudjelovati u oblikovanju bliže i šire kulturne okoline. Izdvojen je i doprinos umjetnosti „umnomu, osjetilnomu, osjećajnomu, društvenomu, tjelesnomu, duhovnomu i kreativnomu razvoju učenika”⁷⁶ te su određena očekivana učenička postignuća za umjetničko područje po ciklusima. Jednako prijašnjim odgojno-obrazovnim ciklusima, učenička postignuća iz Vizualne umjetnosti i dizajna su i za četvrti ciklus, koji se odnosi na srednjoškolsko obrazovanje, definirana s pet kategorija: Opažanje, doživljavanje i imenovanje vizualnih elemenata i kompozicijskih odnosa te osobina umjetničkoga stila; Razvijanje vještina i ovladavanje likovnim tehnikama; Stvaranje i izražavanje vizualnim jezikom; Promišljanje likovnih umjetnosti i dizajna i vrjednovanje likovnih učeničkih radova te Komunikacija i socijalizacija vizualnom umjetnošću, dizajnom i likovnim stvaralaštvom. Iz samih postignuća vidljivo je da učeničke aktivnosti tijekom četvrtog ciklusa trebaju biti usmjerene na umjetnička djela iz područja slikarstva, skulpture, arhitekture, urbanizma, dizajna i videoumjetnosti. Na njima učenici uočavaju, ucrtavaju i uspoređuju likovne elemente i kompozicijske odnose, stilske karakteristike i karakteristike likovnih pravaca, koristeći se likovnim jezikom pri analizi djela. Predviđeno je da se učenici bave i konceptualnom umjetnošću, hepeningom i performansom, da opisuju svoj doživljaj odabranih djela te samostalno primjenjuju „kriterije za estetsko i etičko prosuđivanje djela”, ali i svojeg neposrednog ili šireg okruženja. Učenici trebaju usvojiti pozitivan stav o umjetničkim djelima hrvatske i svjetske baštine, a među učenička postignuća ubrojani su također razvijanje i primjenjivanje novih vještina za rad u dvodimenzijskim i trodimenzijskim likovnim tehnikama i zadacima suvremenoga dizajna te izražavanje vlastitih ideja i stavova u spomenutim medijima. Istaknuto je i korištenje informacijsko-komunikacijskih tehnologija u istraživanju podataka o likovno-umjetničkom području te prezentiranju učeničkih istraživanja, a znanja o likovnim djelima učenici bi trebali iskoristiti za bolje razumijevanje nastavnih sadržaja ostalih predmeta.⁷⁷

Iako je Nacionalni okvirni kurikulum izvorno zamišljen kao temeljni dokument za izradu daljnjih kurikulumskih dokumenata – predmetnih kurikuluma i kurikuluma međupredmetnih tema – u

okviru Cjelovite kurikularne reforme, temeljene na Strategiji znanosti, obrazovanja i tehnologije (2014.) i započete 2015. godine, izrađen je Prijedlog Okvira nacionalnoga kurikuluma (2017.), kao novi krovni kurikulumski dokument. U njegovu uvodnome dijelu spominje se nužnost kontinuiteta te se navodi kako „NOK [Nacionalni okvirni kurikulum] predstavlja jedno od ključnih ishodišta svih kurikulumskih dokumenata u okviru Cjelovite kurikularne reforme”.⁷⁸ Iako nije službeno odobren, Okvir nacionalnoga kurikuluma relevantan je jer je poslužio kao osnova za izradu cjelokupnoga sustava drugih nacionalnih kurikulumskih dokumenata: kurikulumu za pojedine razine i vrste odgoja i obrazovanja, dokumenata područja kurikuluma, kurikulumu međupredmetnih tema te kurikulumu nastavnih predmeta.⁷⁹ Među njima su za ovaj rad najvažniji Prijedlog Nacionalnoga dokumenta umjetničkog područja kurikuluma, Prijedlog Nacionalnoga kurikuluma za gimnazijsko obrazovanje te Kurikulum za nastavni predmet Likovne kulture za osnovne škole i Likovne umjetnosti za gimnazije u Republici Hrvatskoj. Posljednji je i službeno odobren u siječnju 2019. godine te je školske godine 2019./2020. krenuo u frontalnu provedbu.⁸⁰

Iako dostupan na mrežnim stranicama Ministarstva znanosti i obrazovanja, Prijedlog Nacionalnoga dokumenta umjetničkog područja kurikuluma iz 2017. godine još uvijek nije službeno odobren. Pa ipak, važno ga je spomenuti kako bi se s jedne strane dobio što cjelovitiji uvid u problematiku kojom se ovaj rad bavi, a s druge strane i zbog njegova doprinosa afirmaciji i vidljivosti umjetničkoga područja u hrvatskom obrazovnom sustavu. Struktura dokumenta jednaka je strukturi kurikulumu drugih odgojno-obrazovnih područja. Dokument započinje opisom i navođenjem odgojno-obrazovnih ciljeva učenja umjetničkoga područja, zatim slijede pojašnjenja makrokoncepta u organizaciji ovoga područja te tablica s odgojno-obrazovnim očekivanjima prema makrokonceptima i ciklusima, a u zaključnome poglavlju pojašnjene su mogućnosti povezivanja umjetničkoga područja s ostalim područjima kurikuluma i međupredmetnim temama. Prema ovom dokumentu umjetničko područje kurikuluma obuhvaća vizualnu, glazbenu, filmsku i dramsku umjetnost, umjetnost pokreta i plesa te književnost.⁸¹ U opisu svrhe umjetničkoga područja istaknuta je važnost prožimanja svih spomenutih vrsta umjetnosti koje bi učenicima trebalo osigurati interdisciplinarno i

višemedijsko upoznavanje umjetnosti i kulture.⁸² U tom smislu istaknuto je: „Za učenje i poučavanje u umjetničkome području od osobite je važnosti integracija različitih uvjeta i oblika učenja i poučavanja u svim ciklusima te interdisciplinarnost odnosno integracija različitih umjetničkih formi. Zbog toga se očekivanja u umjetničkome području kurikulumu ostvaruju u učenju i poučavanju obveznih (Glazbena kultura, Glazbena umjetnost, Likovna kultura, Likovna umjetnost, Hrvatski jezik, strani jezici, Tjelesna i zdravstvena kultura) te izbornih i fakultativnih nastavnih predmeta i modula, u izvanučioničkome učenju i poučavanju, izvannastavnim i izvanškolskim aktivnostima te u različitim vrstama projekata koji su dio školskoga kurikuluma. Tako svoj prostor dobivaju i područja koja nisu zastupljena kao obvezni predmeti: umjetnost pokreta i plesa, dramska umjetnost, filmska umjetnost i medijska kultura, koja se mogu uključiti u odgojno-obrazovni proces svih predmeta kao načini izražavanja, metode za usvajanje nastavnih sadržaja te razvoj kognitivnih sposobnosti i psihomotoričkih vještina.”⁸³ Konceptualizacija odgojno-obrazovnih područja i nastavnih predmeta nastojala se u kurikulumskim dokumentima Cjelovite kurikularne reforme uspostaviti makrokonceptima i domenama koji čine gradivnu strukturu određenog područja i predmeta. Tri izdvojena makrokoncepta umjetničkoga područja su: 1. izražavanje, izvođenje, stvaranje, 2. doživljaj, razumijevanje, vrednovanje, 3. komunikacija i interakcija jezicima umjetnosti, a za svaki od njih definirana su odgojno-obrazovna očekivanja prema ciklusima. Srednjoškolsko, odnosno gimnazijsko obrazovanje prema ovom dokumentu pripada četvrtom (1. i 2. razred) i petom ciklusu (3. i 4. razred). U ovim je ciklusima u prvom makrokonceptu (izražavanje, izvođenje, stvaranje) naglasak stavljen na učenikovo upoznavanje i korištenje različitih izvora podataka i načina umjetničkoga izražavanja te na njegovo korištenje multimedije i informacijsko-komunikacijske tehnologije za samostalno izražavanje i oblikovanje određene ideje. U drugom makrokonceptu (doživljaj, razumijevanje, vrednovanje) od učenika se očekuje istraživanje umjetničkih djela osobnim doživljajem, analizom, kontekstualizacijom te kritičkom prosudbom njihove vrijednosti i značenja za suvremeno društvo. U očekivanjima trećeg makrokoncepta (komunikacija i interakcija jezicima umjetnosti) ističe se učenikovo primjenjivanje elemenata umjetničkoga izraza (alata, jezika,

tehnika i metoda) u svojem vlastitom izražavanju i kritičkom procjenjivanju okoline, razumijevanje i vrednovanje kreativnog procesa te komunikacija jasno i učinkovito artikuliranim porukama u različitim medijima i kontekstima.⁸⁴

Za učenje i poučavanje Likovne umjetnosti najvažniji kurikulumski dokument izrađen u okviru Cjelovite kurikularne reforme svakako je Kurikulum za nastavni predmet Likovne kulture za osnovne škole i Likovne umjetnosti za gimnazije u Republici Hrvatskoj.⁸⁵ Službeno odobren u siječnju 2019. godine, ovaj bi dokument do školske godine 2021./2022. trebao posve zamijeniti dosadašnji Nastavni program Likovne umjetnosti iz 1994. godine. Prva novina ovoga kurikuluma, uočljiva već iz njegova naziva, jest da su njime objedinjeni i osnovnoškolska i srednjoškolska odgojno-obrazovna razina, odnosno predmeti Likovna kultura i Likovna umjetnost, a s ciljem ostvarivanja bolje vertikalne predmetne prohodnosti. S istim su ciljem kao konceptualni okviri učenja i poučavanja oba predmeta definirane i tri zajedničke domene: 1. Stvaralaštvo i poduzetnost, 2. Doživljaj i kritički stav te 3. Umjetnost u kontekstu. U okviru Likovne umjetnosti, ostvarivanje odgojno-obrazovnih ishoda definiranih u domeni Stvaralaštvo i poduzetnost podrazumijeva prije svega istraživački rad učenika te predstavljanje rezultata njihova istraživanja u odabranome mediju. U tom se pogledu ova domena i s njome povezani odgojno-obrazovni ishodi poklapaju s očekivanjima definiranim u 1. i 3. makrokonceptu umjetničkoga područja. U domeni Doživljaj i kritički stav naglasak je putem ishoda stavljen na doživljaj i analizu umjetničkoga djela kojom se kod učenika razvijaju percepcija, vizualna pismenost i kritičko mišljenje, koje se također potiče raspravama, aktivnim odnosom prema nacionalnoj umjetničkoj baštini te neposrednim kontaktom s umjetničkim djelom. Odgojno-obrazovni ishodi ove domene poklapaju se s očekivanjima umjetničkoga područja definiranim u drugom makrokonceptu. Domena Umjetnost u kontekstu usmjerena je razumijevanju društveno-povijesnih, kulturno-umjetničkih i drugih kontekstualnih okvira važnih za likovnu produkciju i stvaralaštvo te je posve komplementarna makrokonceptu umjetničkoga područja usmjerenom na razumijevanje umjetničkih djela u odgovarajućim kontekstima. Velika novina novog predmetnog kurikuluma za Likovnu umjetnost jest zaokret od kronološkoga prema tematskom pristupu. Iako je kronologija i

dalje bitna paradigma u poučavanju predmeta, tematskim pristupom otvorio se prostor bavljenju likovno-umjetničkim djelima iz različitih perspektiva (kulturološke, sociološke, antropološke, ideološke, tehnološke i sl.), od kojih je ona stilska tek jedna. Tako su se otvorile dodatne mogućnosti za interdisciplinarni pristup likovnim problemima i korelaciju s drugim nastavnim predmetima, tim više što se kurikulumom putem propisanih odgojno-obrazovnih ishoda potiče istraživačko učenje te projektna nastava, koji, da bi bili realizirani, pretpostavljaju interdisciplinarnost i međupredmetnu korelaciju i integraciju. U uvodnome poglavlju predmetnoga kurikuluma naslovljenom Svrha i opis predmeta, kao i u poglavlju Povezanost s drugim predmetima i međupredmetnim temama navodi se kako nastavni predmeti Likovna kultura i Likovna umjetnost pripadaju umjetničkomu i društveno-humanističkomu odgojno-obrazovnom području. Za srednjoškolski predmet Likovna umjetnost ovo je najprikladnije određenje s obzirom na to da se u njemu likovno-umjetničkim djelima pristupa iz perspektive povijesti umjetnosti i vizualnih studija, dakle znanstvenih polja i grana koje pripadaju humanističkom znanstvenom području.

Odrednica koju promiče Cjelovita kurikularna reforma i koja bi mogla pridonijeti jačanju umjetničkoga područja u gimnazijama jest isticanje važnosti autonomije škola i njezinih djelatnika u sastavljanju školskih kurikuluma, odnosno godišnjih izvedbenih kurikuluma. U tom se smislu u Prijedlogu Nacionalnoga kurikuluma za gimnazijsko obrazovanje navodi: „Kurikulum škole može produbiti ili nadopuniti pojedina područja nacionalnoga kurikuluma, a može i obogatiti nacionalni kurikulum uvođenjem novih sadržaja koji njime nisu predviđeni.”⁸⁶ Ovakvo otvaranje vrata novim sadržajima nudi prostor za jačanje onih dijelova umjetničkih područja koji u dosadašnjim nastavnim sadržajima i praksi imaju marginalni status, poput filmske i medijske kulture i umjetnosti, dizajna te umjetnosti pokreta i plesa. Spomenuti Prijedlog Nacionalnoga kurikuluma za gimnazijsko obrazovanje kao novinu uvodi i takozvane orijentacijske module koje bi učenici općih gimnazija upisivali po završetku drugog, odnosno na početku trećeg razreda. U predloženim modulima umjetničko područje je najcjelovitije zastupljeno u modulu 5 koji obuhvaća književnost, likovnu i glazbenu umjetnost te povijest i filozofiju, s jednakim brojem sati dodijeljenim svakom od

spomenutih predmeta. Likovna i glazbena umjetnost uvrštene su i u modul 7 općegimnazijskoga obrazovanja, no u ovom modulu učenik mora odabrati između jednog od tih dvaju predmeta, kojem je u odnosu na ostale predmete dodijeljena najmanja satnica od jednog sata na tjedan.⁸⁷ Ovo je u okviru ponude orijentacijskih modula ujedno jedini slučaj u kojem učenik mora birati između dvaju ponuđenih predmeta, što je na određeni način pokazatelj marginalizacije umjetničkoga područja, i nastavno na to, dosadašnjeg nedostatka korelacije i konceptualnoga usklađivanja između njezinih sastavnica.

Iako su analizirani kurikulumski dokumenti izrađeni između 2011. i 2016. dobra osnova za postizanje bolje prepoznatljivosti umjetničkoga područja u okviru gimnazijskoga obrazovanja, njihova je stvarna implementacija za sada tek djelomično omogućena s obzirom na to da je službeno odobren tek manji broj dokumenata. Navedene sastavnice umjetničkoga područja pokazuju da njegovu jezgru u gimnazijama još uvijek čine obvezni predmeti Likovna umjetnost i Glazbena umjetnost, dok su druga umjetnička područja (Dramska i Filmska umjetnost, Umjetnost pokreta i plesa, Književnost) vezana uz predmete jezično-komunikacijskoga i tjelesno-zdravstvenoga područja ili se njihova realizacija, pak, predviđa održavanjem izborne nastave, nastavnih projekata i izvannastavnih aktivnosti.

***

Analiza nastavnih planova, kurikulumata i povezanih odgojno-obrazovnih dokumenata predstavljenih u ovom radu pokazala je kontinuirano nastojanje obrazovnih stratega za prevladavanje uočenih manjkavosti predmetne rascjepkanosti i posljedične partikularizacije znanja putem međupredmetnoga, odnosno kroskurikularnoga povezivanja nastavnih sadržaja. Ono se najčešće pokušavalo ostvariti objedinjavanjem sadržajno srodnih predmeta u šira odgojno-obrazovna područja, a struktura i broj ovih područja mijenjali su se u skladu s obrazovnim prilikama i reformnim nastojanjima. U ovom radu fokus je stavljen na umjetničko odgojno-obrazovno područje koje se u hrvatskom školskom sustavu postupno počelo formirati od pedesetih godina 20. stoljeća. U okviru srednjoškolskog, točnije gimnazijskog obrazovanja ključnu ulogu za afirmaciju umjetničkoga područja imao je predmet Likovna umjetnost koji je od 1960. godine nastojanjima

opovjesničara umjetnosti uveden u hrvatske gimnazije. Tada najmlađi, a danas predmet sa šezdesetogodišnjom tradicijom, Likovna umjetnost s Glazbenom je umjetnošću isprva tvorio zameetak, a poslije jezgru i čvrstu okosnicu umjetničkog obrazovanja gimnazijalaca. Svjesni važnosti umjetnosti za cjeloviti odgoj i obrazovanje učenika, za razvoj njegove kreativnosti i inovativnosti, kritičko i divergentno mišljenje, kognitivnu i emocionalnu inteligenciju, njegovanje tolerancije, prihvaćanje kulturne raznolikosti i jačanje osobnog i kolektivnog identiteta i vrijednosti, povjesničari umjetnosti i metodičari likovne umjetnosti veoma su rano prepoznali ograničenja stroge predmetne podjele nastavnih sadržaja, predlažući konkretna rješenja za njihovo prevladavanje. Pozivajući se na vlastita istraživanja, ali i istraživanja vodećih istraživača iz područja kvalitete obrazovanja, psihologa Jeana Piageta, Rudolfa Arnheima, Howarda E. Gardnera, Elliota W. Eisnera, povjesničara umjetnosti Herberta Reada, kao i ona Arthura Elflanda i Davida N. Perkinsa,⁸⁸ upozoravali su na ključnu ulogu umjetnosti u integraciji znanja i razvijanju kognicije i osjetilnosti pojedinca. S obzirom na to da bavljenje likovnom umjetnošću pretpostavlja interdisciplinarni pristup, u smislu zahvaćanja i razumijevanja šireg konteksta nastanka i „života” umjetničkoga djela, ali i shvaćanja stvaralačkog procesa kao višedisciplinske i višeosjetilne aktivnosti, nije čudno što je potreba za korelacijom isticana u gotovo svim nastavnim programima i kurikulumima napisanima za predmet Likovna umjetnost. Nažalost, puni potencijal međupredmetnog povezivanja u gimnazijskoj nastavi još uvijek nije ostvaren, a konceptualno objedinjavanje nastavnih sadržaja u šira međusobno prepletena odgojno-obrazovna područja nije prevladalo strogu rascjepkanost na pojedine nastavne predmete. Hoće li najrecentnija obrazovna reforma u tome polučiti više uspjeha, uvelike ovisi i o priznavanju i korištenju odavno spoznatih potencijala umjetnosti za uspostavljanje smislenih, čvrstih veza između različitih disciplina. U tom se pogledu čini da je dosadašnje negiranje i zanemarivanje teze da „umjetnost treba biti osnova i središte obrazovanja”⁸⁹ bilo jedno od ključnih kamenja spoticanja u ostvarenju cjelovitog, kvalitetnog i sveprožimajućeg obrazovanja.

* Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2018-01-9364 *Umjetnost i država u Hrvatskoj od prosvjetiteljstva do danas*.

BILJEŠKE

- 1 O uvođenju predmeta Likovna umjetnosti u gimnazijske programe vidi više u: Jadranka Damjanov, „Prošlost, sadašnjost i budućnost likovnog obrazovanja u nas,” u *Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, ur. Milan Pelc (Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2004.), 343; Marko Tokić, „Metodika Jadranke Damjanov – osvještavanje doslovnog vida osjetilnog opažanja,” *Metodički ogledi* 23, br. 1 (2016): 7–9; Jasmina Nestić, „Povijest metodičke izobrazbe na Odsjeku za povijest umjetnosti i poveznice s nastavom Likovne umjetnosti u hrvatskom srednjoškolskom obrazovanju”, u *Zbornik znanstveno-stručnog skupa 140 godina podučavanja povijesti umjetnosti na Sveučilištu u Zagrebu* (Zagreb: FF-press, u postupku objavljivanja).
- 2 Godine 1959. i 1960. Milan Prelog, tada docent Filozofskog fakulteta u Zagrebu, imenovan je u Stručni savjet Zavoda za unapređivanje školstva NR Hrvatske, a 1959. godine i u Komisiju za udžbenike. Vidi: *Prosvjetni vjesnik* XII, br. 3 (30. ožujka 1959.): 13; *Prosvjetni vjesnik* XIII, br. 7 (26. svibnja 1960.): 150. O zaslugama Milana Preloga za uvođenje predmeta Likovna umjetnost u gimnazije u Hrvatskoj: Damjanov, „Prošlost,” 343. O procesu revizije gimnazijskih programa: „Projekt nastavnog plana za više razrede gimnazije,” *Prosvjetni vjesnik* IV, br. 3 (2. ožujka 1953.): 17–19; „Nastavni plan i program za V. razred gimnazije,” *Prosvjetni vjesnik* VII, br. 9 (31. srpnja 1954.): 93–97; „Nacrt novoga nastavnog plana i programa za više razrede gimnazije,” *Prosvjetni vjesnik*, izvanredno izdanje (15. travnja 1955.); „Ukaz o proglašenju zakona o gimnazijama,” *Prosvjetni vjesnik* XII, br. 9 (3. rujna 1959.): 101–111.
- 3 Usp. „Nastavni plan i program za V. razred gimnazije”, 93–97. U razgovoru s Milanom Prelogom objavljenom 1960./1961. godine u povodu uvođenja predmeta Umjetnost u hrvatske gimnazije istaknuto je sljedeće: „Budući da je gimnazija škola općeg obrazovanja, različiti su predmeti nastojali izboriti svoj ulazak u nastavni program, a kako je ta borba bila teška, trebalo je ići u jednu strogu argumentaciju, da bi se opravdalo uvođenje nekog novog predmeta ili postojanje starog. Jedan od mladih, ako ne i najmlađi predmet na srednjoj školi je povijest umjetnosti (likovne) koja je tek nedavno dobila puno priznanje postavši ravnopravna ostalim naukama koje se predaju kod nas. Trebalo je dokazati koja je funkcija, odnosno potreba povijesti umjetnosti u jednom čitavom sistemu obrazovanja i odgoja, koji nazivamo sistemom gimnazijske nastave.” Milan Prelog, „Aktivni kontakt s umjetnošću pridonosi obogaćenju emotivnog života,” u *Umjetnost i mi: godišnjak povijesti umjetnosti VII. gimnazije*, I (1960/61.).
- 4 „Nastavni plan i program za V. razred gimnazije”, 94. U Nacrtu novoga nastavnog plana i programa za više razrede gimnazije iz 1955. godine (bilj. 3, str. 3) pojašnjava se da u grupu predmeta iz područja društvenih znanosti ulaze: hrvatski ili srpski jezik, historija s historijom kulture i osnovima društvenog i državnog uređenja FNRI, filozofija, psihologija, logika i seminar iz područja društvenih nauka. Predmeti iz područja prirodnih znanosti su: matematika, fizika, kemija, biologija, geografija i seminar iz područja prirodnih nauka. U trećoj su grupi strani jezici te „konačno preostaju predmeti: fizički odgoj, predvojnička obuka i crtanje, koji ne čine homogenu grupu”. Na razini škole funkcionalnije povezivanje znanja, odnosno predmeta nastojalo se ostvariti biranjem rukovoditelja pojedine predmetne grupe „koji se zdušno zalaže i izgara na nastavničkom radu, posjeduje posebni stručni i pedagoški autoritet, uživa povjerenje i ljubav učenika i znade organizirati aktivan rad s njima”.
- 5 Niži razredi gimnazije (1.–3.) su od 1946. godine i donošenja Zakona o sedmogodišnjem školovanju odgovarali višim razredima sedmoljetke (5.–7.). Viši su razredi gimnazije (4.–8.) po uzrastu učenika odgovarali srednjoškolskom obrazovanju. Školskom reformom 1958. godine osnovne škole i niže gimnazije spojile su se u cjelovite osmoljetne škole. Dragutin Franković, ur., *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj* (Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958.), 438–440, 443–444.
- 6 „Nastavni plan i program za V. razred gimnazije,” 94.
- 7 „Ukaz o proglašenju zakona o gimnazijama,” 102.
- 8 „Nastavni plan i program za gimnaziju,” *Prosvjetni vjesnik* XIII, br. 8 (8. srpnja 1960.): 160, 173–175.
- 9 Vidi bilj. 2. O Milanu Prelogu kao autoru prvog nastavnog plana i programa iz Likovne umjetnosti: Damjanov, „Prošlost,” 345.
- 10 Predmet se smatrao nadogradnjom poučavanja i učenja predmeta Likovni odgoj u osnovnim školama.
- 11 „Nastavni plan i program za gimnaziju,” 173.
- 12 Društveno-jezični i prirodoslovno-matematički gimnazijski smjer uvedeni su spomenutim Zakonom o gimnazijama iz 1959. godine. Vidi: „Ukaz o proglašenju zakona o gimnazijama,” 102.
- 13 „Nastavni plan i program za gimnaziju”, 175.
- 14 Prema nastavnom programu iz 1960. u programu društveno-jezičnog gimnazijskog smjera u prvom i četvrtom razredu predmetu Umjetnost dodijelila su se dva sata na tjedan, a u drugom i trećem razredu jedan sat na tjedan, pri čemu se tjedna satnica ravnopravno dijelila na Likovnu i Muzičku umjetnost: Likovna umjetnost se u prvom i četvrtom razredu poučavala jedan sat na tjedan, jednako kao i Muzička umjetnost, a u drugom i trećem razredu Likovna umjetnost poučavala se dva sata na mjesec, a preostala dva sata bila su posvećena Muzičkoj umjetnosti. Program matematičko-prirodoslovnog gimnazijskog smjera predviđao je poučavanje Umjetnosti u prvom razredu u satnici od dva sata, a u drugom razredu jedan sat na tjedan, pri čemu se satnica dijelila ravnomjerno na gore opisani način. Usp. Isto, 173–175. U klasičnim gimnazijama predmet Umjetnost poučavao se u tjednoj satnici od dva sata u sva četiri razreda. Usp. „Nastavni plan i dopunski nastavni program za klasičnu gimnaziju,” *Prosvjetni vjesnik* XVI, br. 1 (9. veljače 1963.): 3, 5–7.
- 15 Milan Prelog, Jadranka Damjanov, Radovan Ivančević, *Likovne umjetnosti* (Zagreb: Privreda, 1963.).
- 16 Jadranka Damjanov, Ksenija Radulić, Dora Brajević, Višnja Manasteriotti, Hrvoje Lisinski, *Umjetnost (likovne umjetnosti, muzika, film)* (Zagreb: Panorama, 1965.).
- 17 Damjanov et al., *Likovne umjetnosti*, 8.
- 18 Prvi i više od tri desetljeća jedini udžbenici iz Likovne umjetnosti bili su udžbenici Jadranke Damjanov objavljeni u Školskoj knjizi 1971. i 1972. godine i poslije reizdani u brojnim izdanjima. Vidi: Jadranka Damjanov, *Likovna umjetnost. Uvod. Udžbenik za prvi razred srednje škole* (Zagreb: Školska knjiga, 1971.); Jadranka Damjanov, *Likovna umjetnost. Povijesni pregled i moderna umjetnost. Udžbenik za II, III i IV razred gimnazije* (Zagreb: Školska knjiga, 1972.).
- 19 Damjanov, „Prošlost,” 343.
- 20 O bogatom znanstvenom i stručnom doprinosu Jadranke Damjanov vidi: Josipa Alviž, „Ad honorem et in memoriam Jadranka Damjanov,” u *Kvartal* XIII, br. 1–2 (2016.): 84–93.
- 21 Vidi: Stipe Šušvar, *Škola i tvornica: u susret reformi odgoja i obrazovanja* (Zagreb: Školska knjiga, 1977.); Vladimir Podrebarac, ur., *Socijalistički i samoupravni preobražaj odgoja i obrazovanja u SR Hrvatskoj 1974 – 1984* (Zagreb: Školske novine, 1985.).

- 22 Ante Marjanović, ur., *Osnove nastavnog plana i programa za srednjoškolsko obrazovanje u SR Hrvatskoj* (Zagreb: Školska knjiga, 1974.).
- 23 Marjanović, *Osnove nastavnog plana*, 3.
- 24 „Zakon o načinu donošenja nastavnih planova i programa,” *Prosvjetni vjesnik XXI*, br. 1 (15. veljače 1968.): 2–3.
- 25 „Zakon o načinu donošenja nastavnih planova i programa,” *Prosvjetni vjesnik XXI*, br. 1 (15. veljače 1968.): 2–3; „Zakon o srednjem obrazovanju,” *Prosvjetni vjesnik XXIV*, br. 3 (5. kolovoza 1971.): 30–43.
- 26 Marjanović, *Osnove nastavnog plana*, 12.
- 27 Društveno-ekonomsko područje obuhvaćalo je predmete Povijest, Osnove marksizma, Teoriju i praksu samoupravnog socijalizma i Geografiju, prirodnoznanstveno i matematičko područje predmete Biologiju, Kemiju, Fiziku, Matematiku i Osnove tehničkog obrazovanja, a zasebno su područje činili predmetni Tjelesni odgoj i Obrana i zaštita. Vidi: Marjanović, *Osnove nastavnog plana*, 13.
- 28 Za kritički osvrt na ovu „virtualnu ekspanziju predmeta” usp. Damjanov, „Prošlost,” 343.
- 29 Istovjetna satnica Umjetnosti dodijeljena je još i predmetu Osnove marksizma. Svi drugi nastavni predmeti imali su zamjetno veću satnicu, od 105 do 280 sati. U bilješci s pojašnjenjem satnice navedeno je da će se Umjetnost obrađivati kao poseban predmet ili integrirana u nastavi Hrvatskog ili srpskog jezika i Povijesti. Vidi: Marjanović, *Osnove nastavnog plana*, 18–19. Kritički osvrt na dodijeljenju satnicu predmetu Umjetnost dala je Jadranka Damjanov pozivajući se na istraživanje Kulturni sadržaji u obrazovanju (1977.) i istaknuvši kako je ono „pokazalo da je vrijeme bavljenja sadržajima upravo u najvećoj mjeri presudan faktor za bilo kakav uspjeh”. Vidi više u: Damjanov, „Prošlost,” 343.
- 30 Marjanović, *Osnove nastavnog plana*, 61.
- 31 Marjanović, *Osnove nastavnog plana*, 61.
- 32 Marjanović, *Osnove nastavnog plana*, 61–63.
- 33 Citirani ulomak dopisa preuzet je iz: Nestić, „Povijest metodičke naobrazbe,” u postupku objavljivanja.
- 34 Vera Turković, „Umjetničko obrazovanje u tranziciji: likovno obrazovanje u europskom obrazovnom sustavu,” *Metodika 10*, br. 18 (2009.): 18.
- 35 Vidi: Damjanov, „Prošlost,” 343.
- 36 Turković, „Umjetničko obrazovanje,” 18.
- 37 Jadranka Damjanov, „Teze o mogućnostima utemeljenja interdisciplinarnosti u obrazovanju,” u *Interdisciplinarnost znanosti, obrazovanja i inovacija*, ur. Zvonimir Šeparović, Božo Jušić (Zagreb: Društvo psihologa Hrvatske, et al., 1982.) 237.
- 38 Predmeti su se poučavali u prvom i drugom razredu, a u trećem i četvrtom razredu samo „prema zahtjevima struke prema potrebama razvoja”. Godišnja satnica za oba predmeta je bila 34 nastavnih sati, 17 sati za Likovnu kulturu i 17 sati za Glazbenu kulturu. Vidi: „Zajedničke programske osnove srednjeg usmjerenog obrazovanja, Jezično-umjetničko područje, Likovna kultura, Glazbena kultura, Strani jezici,” *Vjesnik Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske IV*, br. 13 (8. svibnja 1984.): 2.
- 39 „Zajedničke programske osnove,” 3.
- 40 „Zajedničke programske osnove,” 3.
- 41 „Zajedničke programske osnove srednjeg usmjerenog obrazovanja, Jezično-umjetničko područje, Hrvatski ili srpski jezik, književnost, scenska i filmska umjetnost,” *Vjesnik Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske IV*, br. 12 (24. travnja 1984.): 4.
- 42 „Zajedničke programske osnove,” 3.
- 43 Ovim nastavnim planom i programom izjednačen je naziv osnovnoškolskog i srednjoškolskog predmeta, odnosno naziv Likovna kultura zamjenjuje dotadašnji naziv Likovna umjetnost za srednjoškolski predmet.
- 44 „Zajedničke programske osnove,” 4.
- 45 U prvom razredu (17 sati) nastavna cjelina Formalno zajedništvo likovnih medija bila je podijeljena na nastavnu temu A: Temeljni problemi vizualne percepcije (likovni elementi) i nastavnu temu B: Temeljni tipovi organizacije likovnih elemenata. Nastavna cjelina drugog razreda (17 sati) Medijske, tehničke i historijske različitosti likovnih djela bila je podijeljena na nastavnu temu A: Odnos prema plohi (u slikarstvu, kiparstvu i arhitekturi), nastavnu temu B: Odnos prema volumenu i nastavnu temu C: Odnos prema prostoru. U trećem razredu (10 sati) obrađivali su se Aspekti likovne kulture 20. stoljeća. „Zajedničke programske osnove,” 4–8.
- 46 „Zajedničke programske osnove,” Predmet Likovna kultura ujedno je jedini predmet u okviru jezično-umjetničkoga područja u čijem su programu navedeni konkretni primjeri korelacije s pojedinim predmetima.
- 47 Damjanov, „Prošlost,” 343.
- 48 Tokić, „Metodika Jadranke Damjanov,” 9.
- 49 Damjanov, „Teze,” 238.
- 50 Jadranka Damjanov, *Vizualni jezik i likovna umjetnost: uvod u likovno obrazovanje* (Zagreb: Školska knjiga, 1991.)
- 51 Vidi: „Nastavni program za gimnazije,” u *Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete Republike Hrvatske*, izvanredno izdanje, Zagreb, 1994. Predmet se poučava i u trećim razredima prirodoslovnih gimnazija prema dvogodišnjem programu 2 sata na tjedan, odnosno 70 sati na godinu.
- 52 „Nastavni program za gimnazije,” 90–97.
- 53 „Nastavni program za gimnazije,” 90.
- 54 „Nastavni program za gimnazije,” 90.
- 55 „Nastavni program za gimnazije,” 90.
- 56 „Nastavni program za gimnazije,” 92, 96–97.
- 57 Vidi bilj. 18.
- 58 Radovan Ivančević, *Likovni govor. Uvod u svijet likovnih umjetnosti* (Zagreb: Profil, 1997.); Radovan Ivančević, *Stilovi, razdoblja, život I. Od paleolita do predromanike. Udžbenik za II. razred gimnazije* (Zagreb: Profil, 1998.); Radovan Ivančević, *Stilovi, razdoblja, život II. Od romanike do secesije. Udžbenik za III. razred gimnazije* (Zagreb: Profil, 1998.); Radovan Ivančević, *Stilovi, razdoblja, život III. Umjetnost i vizualna kultura 20. stoljeća. Udžbenik za IV. razred gimnazije* (Zagreb: Profil, 1998.).
- 59 Marcel Bačić, Jasenka Mirenić-Bačić, *Uvod u likovno mišljenje, udžbenik za 1. razred srednje škole* (Zagreb: Školska knjiga, 2004.); Silva Kalčić, *Neizvjesnost umjetnosti, udžbenik za 4. razred gimnazije* (Zagreb: Školska knjiga, 2008.); Antun Karaman, *Likovna umjetnost 1. Osnovni elementi, oblici i vrste likovnoga govora: udžbenik za 1. razred gimnazije s dvogodišnjim programom likovne umjetnosti* (Zagreb: Školska knjiga, 2005.); Antun Karaman, *Likovna umjetnost 2. Opća povijest umjetnosti. Od prapovijesti do suvremenosti: udžbenik za 2. razred gimnazije s dvogodišnjim programom likovne umjetnosti* (Zagreb: Školska knjiga, 2008.); Vladimir Rismondo, Kristina Rismondo, *Povijest umjetnosti 20. stoljeća, udžbenik za 4. razred gimnazije* (Zagreb: Školska knjiga, 2008.); Natalija Stipetić Ćus, Zrinka Jurić Avmedoski, Blanka Petrinec Fulir, Elen Zubeck, *Likovna umjetnost 1: udžbenik iz likovne umjetnosti za 1. razred srednjih škola s dvogodišnjim i četverogodišnjim programom* (Zagreb: Alfa, 2009.); Blanka Petrinec Fulir, Elen Zubeck, Zrinka Jurić Avmedoski, Natalija Stipetić Ćus, *Likovna umjetnost 2: udžbenik iz likovne umjetnosti za 2. razred srednjih škola s četverogodišnjim*

- programom (Zagreb: Alfa, 2009.); Blanka Petrincec Fulir, Natalija Stipetić Ćus, Elen Zubek, *Likovna umjetnost 2: sklopovi života od prapovijesti do danas. Udžbenik iz likovne umjetnosti za 2. razred srednjih škola s dvogodišnjim programom* (Zagreb: Alfa, 2014.); Elen Zubek, Blanka Petrincec Fulir, Natalija Stipetić Ćus, Zrinka Jurić Avmedoski, *Likovna umjetnost 3: udžbenik iz likovne umjetnosti za 3. razred srednjih škola s četverogodišnjim programom* (Zagreb: Alfa, 2010.); Natalija Stipetić Ćus, Elen Zubek, Blanka Petrincec Fulir, Zrinka Jurić Avmedoski, *Likovna umjetnost 4: udžbenik iz likovne umjetnosti za 4. razred srednjih škola s četverogodišnjim programom* (Zagreb: Alfa, 2014.); Gordana Košćec Bousfield, Jasna Salamon, Mirjana Vučković, *Likovna umjetnost 1 – udžbenik likovne umjetnosti s dodatnim digitalnim sadržajima u prvom razredu srednje škole* (Zagreb: Školska knjiga, 2019.); Blanka Petrincec Fulir, Natalija Stipetić Ćus, *Umjetnost i čovjek. Udžbenik iz likovne umjetnosti za prvi razred gimnazije* (Zagreb: Alfa, 2019.).
- 60 Vidi: Joško Belamarić, „Spomenica posvećena Radovanu Ivančeviću,” *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 39, br. 1 (2005.): 7–14; Dunja Pivac, Doroti Brajnov Botić, „Doprinos Radovana Ivančevića učenju i poučavanju u nastavi likovne kulture i likovne umjetnosti,” u *Radovan Ivančević 1931.–2004. Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa* (Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 2014.), 247–257; Frano Dulibić, Željka Cupek, „Pojmovni film Radovana Ivančevića,” u *Radovan Ivančević 1931.–2004.*, 259–273; Antonija Badurina Žakan, Petra Batelja, „Filmsko stvaralaštvo u službi umjetnosti – obrazovna komponenta u dokumentarnim i element-filmovima Radovana Ivančevića,” u *Radovan Ivančević 1931.–2004.*, 275–285.
- 61 Radovan Ivančević, Vera Turković, ur., *Vizualna kultura i likovno obrazovanje* (Zagreb: Hrvatsko vijeće Međunarodnog društva za obrazovanje putem umjetnosti, 2001.).
- 62 Radovan Ivančević, „Likovni odgoj za treći milenij,” u *Vizualna kultura i likovno obrazovanje*, 77–94.
- 63 Vera Turković, „Moć slike u obrazovanju,” u *Vizualna kultura i likovno obrazovanje*, 75.
- 64 Za kritički osvrt o ovim reformama vidi više u: Branko Bogar, Mirko Lukaš, „Ostvarivanje bitnih promjena u nastavi u sjeni reformi obrazovnog sustava,” *Život i škola* LXII, br. 3 (2016.): 39–53.
- 65 „Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje” (Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2011.) URL: https://www.azoo.hr/images/stories/dokumenti/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf (15. lipnja 2019.).
- 66 Dokument je objavljen u Narodnim novinama, br. 124/2014. URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_10_124_2364.html (15. lipnja 2019.).
- 67 Svi su dokumenti dostupni na službenim stranicama Ministarstva znanosti i obrazovanja, pod temom Odgoj i obrazovanje, odnosno pod temom Nacionalni kurikulum. URL: <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/nacionalni-kurikulum/125> (15. lipnja 2019.). Samo je dio kurikulumskih dokumenata izrađenih tijekom 2015. i 2016. godine službeno odobren u siječnju 2019. godine. Odobreni su predmetni kurikulumi i kurikulumi međupredmetnih tema, objavljeni u Narodnim novinama (br. 7/2019), koji će između školskih godina 2019./2020. i 2021./2022. postupno zamijeniti dosadašnje nastavne planove i programe.
- 68 „Nacionalni okvirni kurikulum”, 11.
- 69 „Nacionalni okvirni kurikulum”, 30.
- 70 „Nacionalni okvirni kurikulum”, 30.
- 71 Prema Nacionalnom okvirnom kurikulumu četiri su odgojno-obrazovna ciklusa. Prvi ciklus čine niži razredi osnovne škole (1. – 4.), drugi ciklus 5. i 6. razred osnovne škole, a treći ciklus 7. i 8. razred osnovne škole. Srednjoškolska razina obrazovanja pripada četvrtom ciklusu. Usp. „Nacionalni okvirni kurikulum”, 19.
- 72 „Nacionalni okvirni kurikulum”, 152.
- 73 „Nacionalni okvirni kurikulum”, 188.
- 74 Promjene u nazivima drugih nastavnih predmeta u ovome dokumentu nisu uočene.
- 75 „Nacionalni okvirni kurikulum”, 152.
- 76 Za cjeloviti opis umjetničkoga područja i odgojno-obrazovne ciljeve područja vidi: „Nacionalni okvirni kurikulum”, 153–154.
- 77 Vidi: „Nacionalni okvirni kurikulum”, 181–182.
- 78 „Okvir nacionalnoga kurikuluma,” 2017., URL: <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/NacionalniKurikulumi//Okvir%20nacionalnoga%20kurikuluma.pdf> (15. lipnja 2019.).
- 79 „Okvir nacionalnoga kurikuluma,” 9, 10.
- 80 Vidi: „Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Likovne kulture za osnovne škole i Likovne umjetnosti za gimnazije u Republici Hrvatskoj” URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_162.html (15. lipnja 2019.).
- 81 „Prijedlog Nacionalnoga dokumenta umjetničkog područja kurikuluma,” (Zagreb, 2017.), 4. URL: <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/PodrucjaKurikuluma//Umjetni%C4%8Dko%20podru%C4%8Dje.pdf> (15. lipnja 2019.).
- 82 „Prijedlog Nacionalnoga dokumenta umjetničkog područja kurikuluma,” 3.
- 83 „Prijedlog Nacionalnoga dokumenta umjetničkog područja kurikuluma,” 3–4.
- 84 „Prijedlog Nacionalnoga dokumenta umjetničkog područja kurikuluma,” 6–9.
- 85 Vidi: „Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Likovne kulture za osnovne škole i Likovne umjetnosti za gimnazije u Republici Hrvatskoj” URL: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_162.html (15. lipnja 2019.). Na izradi dokumenta sudjelovali su: dr. sc. Josipa Alviž, v. asist. (Filozofski fakultet, Zagreb), mr. sc. Maja Ferček, prof. (I. gimnazija, Zagreb), izv. prof. mr. art. Miroslav Huzjak (Učiteljski fakultet, Zagreb), Gordana Košćec Bousfield, prof. (Osnovna škola poliklinike Suvag, Zagreb), Ida Loher, prof. (Osnovna škola Šestine, Zagreb), Lana Skender, dipl. pov. umj. (Umjetnička akademija, Osijek), doc. mr. art. Sonja Vuk (Akademija likovnih umjetnosti, Zagreb), Elen Zubek, prof. (Gimnazija Velika Gorica, Velika Gorica), doc. dr. sc. Dunja Pivac (Umjetnička akademija, Split).
- 86 „Prijedlog Nacionalnoga kurikuluma za gimnazijsko obrazovanje,” (2017.), 34. URL: <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages//dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/NacionalniKurikulumi//Nacionalni%20kurikulum%20za%20gimnazijsko%20obrazovanje.pdf> (15. 6. 2019.).
- 87 „Prijedlog Nacionalnoga kurikuluma za gimnazijsko obrazovanje,” 22.
- 88 Jean Piaget, *The language and thought of child* (London, 1926. [1923.]); Herbert Read, *Education through Art* (London: Faber and Faber, 1943.); Elliot W. Eisner, *Educating artistic vision* (New York: Macmillan, 1972.); Rudolf Arnheim, *Thoughts on Art Education* (Santa Monica, California: The Getty Centre for education in the Arts, 1991.); Howard Gardner, *Frames of mind. The theory of multiple intelligences* (New York: Harper Collins Publishers Inc., 1983.); Howard Gardner, *Art Education and human development* (Santa Monica, California: The Getty Center for education in the Arts, 1990.); David N. Perkins, *The Intelligent Eye:*

Learning to Think by Looking at Art (Santa Monica: The J. Paul Getty Trust, 1994.); Arthur D. Efland, *Art and cognition: integrating the visual arts in the curriculum* (New York [et al.], Reston (VA): Teachers College Press, National art education association, 2002.).

89 Read, *Education*; Arnheim, *Thoughts*; Efland, *Art*; Damjanov, „Teze”; Ivančević, „Vizualna kultura”.

REFERENCES

- Alviž, Josipa. “Ad honorem et in memoriam Jadranka Damjanov.” *Kvartal* XIII, no. 1-2 (2016): 84-93. <https://hrcak.srce.hr/178828>
- Arnheim, Rudolf. *Thoughts on Art Education*. Santa Monica, California: The Getty Centre for education in the Arts, 1991.
- Bačić, Marcel, and Mirenić-Bačić, Jasenka. *Uvod u likovno mišljenje, udžbenik za 1. razred srednje škole*. Zagreb: Školska knjiga, 2004.
- Badurina Žakan, Antonija, and Batelja, Petra. “Filmsko stvaralaštvo u službi umjetnosti – obrazovna komponenta u dokumentarnim i element-filmovima Radovana Ivančevića.” In *Radovan Ivančević 1931. – 2004. Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa Hrvatski povjesničari umjetnosti*, edited by Đurđa Kovačić and Martina Petrinović, 275-285. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 2014.
- Belamarić, Joško. “Spomenica posvećena Radovanu Ivančeviću.” *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 39, no. 1 (2005): 7-14.
- Branko Bogar, and Lukaš, Mirko. “Ostvarivanje bitnih promjena u nastavi u sjeni reformi obrazovnog sustava.” *Život i škola* LXII, no. 3 (2016): 39-53.
- Damjanov, Jadranka, Radulić, Ksenija, Brajević, Dora, Manasteriotti, Višnja and Lisinski, Hrvoje. *Umjetnost (likovne umjetnosti, muzika, film)*. Zagreb: Panorama, 1965.
- Damjanov, Jadranka. *Likovna umjetnost. Uvod. Udžbenik za prvi razred srednje škole*. Zagreb: Školska knjiga, 1971.
- Damjanov, Jadranka. *Likovna umjetnost. Povijesni pregled i moderna umjetnost. Udžbenik za II, III i IV razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga, 1972.
- Damjanov, Jadranka. “Teze o mogućnostima utemeljenja interdisciplinarnosti u obrazovanju.” In *Interdisciplinarnost znanosti, obrazovanja i inovacija*, edited by Zvonimir Šeparović and Božo Jušić, 236-239. Zagreb: Društvo psihologa Hrvatske et al., 1982.
- Damjanov, Jadranka. *Vizualni jezik i likovna umjetnost: uvod u likovno obrazovanje*. Zagreb: Školska knjiga, 1991.
- Damjanov, Jadranka. “Prošlost, sadašnjost i budućnost likovnog obrazovanja u nas.” U *Zbornik I. kongresa hrvatskih povjesničara umjetnosti*, edited by Milan Pelc, 343-346. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 2004.
- Dulibić, Frano, and Cupek, Željka. “Pojmovni film Radovana Ivančevića.” In *Radovan Ivančević 1931. – 2004. Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa Hrvatski povjesničari umjetnosti*, edited by Đurđa Kovačić and Martina Petrinović, 259-273. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 2014.
- Efland, Arthur D. *Art and cognition: integrating the visual arts in the curriculum*. New York [et al.], Reston (VA): Teachers College Press, National art education association, 2002.
- Eisner, Elliot W. *Educating artistic vision*. New York: Macmillan, 1972.
- Franković, Dragutin, ed. *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*. Zagreb: Pedagoško-književni zbor, 1958.
- Gardner, Howard. *Frames of mind. The theory of multiple intelligences*. New York: Harper Collins Publishers Inc., 1983.
- Gardner, Howard. *Art Education and human development*. Santa Monica, California: The Getty Center for education in the Arts, 1990.
- Ivančević, Radovan. *Likovni govor. Uvod u svijet likovnih umjetnosti*. Zagreb: Profil, 1997.
- Ivančević, Radovan. *Stilovi, razdoblja, život I. Od paleolita do predromanike. Udžbenik za II. razred gimnazije*. Zagreb: Profil, 1998.
- Ivančević, Radovan. *Stilovi, razdoblja, život II. Od romanike do secesije. Udžbenik za III. razred gimnazije*. Zagreb: Profil, 1998.
- Ivančević, Radovan. *Stilovi, razdoblja, život III. Umjetnost i vizualna kultura 20. stoljeća. Udžbenik za IV. razred gimnazije*. Zagreb: Profil, 1998.
- Ivančević, Radovan. “Likovni odgoj za treći milenij.” U *Vizualna kultura i likovno obrazovanje*, edited by Radovan Ivančević and Vera Turković, 77-94. Zagreb: Hrvatsko vijeće Međunarodnog društva za obrazovanje putem umjetnosti, 2001.
- Ivančević, Radovan, and Turković, Vera, ed. *Vizualna kultura i likovno obrazovanje*. Zagreb: Hrvatsko vijeće Međunarodnog društva za obrazovanje putem umjetnosti, 2001.
- Jurić Avmedoski, Zrinka, Petrinc Fulir, Blanka, Stipetić Ćus, Natalija, and Zubek, Elen. *Likovna umjetnost 1: udžbenik iz likovne umjetnosti za 1. razred srednjih škola s dvogodišnjim i četverogodišnjim programom*. Zagreb: Alfa, 2009.
- Jurić Avmedoski, Zrinka, Petrinc Fulir, Blanka, Stipetić Ćus, Natalija, and Zubek, Elen. *Likovna umjetnost 2: udžbenik iz likovne umjetnosti za 2. razred srednjih škola s četverogodišnjim programom*. Zagreb: Alfa, 2009.
- Jurić Avmedoski, Zrinka, Petrinc Fulir, Blanka, Stipetić Ćus, Natalija, and Zubek, Elen. *Likovna umjetnost 3: udžbenik iz likovne umjetnosti za 3. razred srednjih škola s četverogodišnjim programom*. Zagreb: Alfa, 2010.
- Jurić Avmedoski, Zrinka, Petrinc Fulir, Blanka, Stipetić Ćus, Natalija, and Zubek, Elen. *Likovna umjetnost 4: udžbenik iz likovne umjetnosti za 4. razred srednjih škola s četverogodišnjim programom*. Zagreb: Alfa, 2014.
- Kalčić, Silva. *Neizvjesnost umjetnosti, udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga, 2008.
- Karaman, Antun. *Likovna umjetnost 1. Osnovni elementi, oblici i vrste likovnog govora: udžbenik za 1. razred gimnazije*

EDUCATIONAL PERIODICALS

- s dvogodišnjim programom likovne umjetnosti. Zagreb: Školska knjiga, 2005.
- Karaman, Antun. *Likovna umjetnost 2. Opća povijest umjetnosti. Od prapovijesti do suvremenosti: udžbenik za 2. razred gimnazije s dvogodišnjim programom likovne umjetnosti*. Zagreb: Školska knjiga, 2008.
- Košćec Bousfield, Gordana, Salamon, Jasna, and Vučković, Mirjana. *Likovna umjetnost 1 – udžbenik likovne umjetnosti s dodatnim digitalnim sadržajima u prvom razredu srednje škole*. Zagreb: Školska knjiga, 2019.
- Marjanović, Ante, ed. *Osnove nastavnog plana i programa za srednjoškolsko obrazovanje u SR Hrvatskoj*. Zagreb: Školska knjiga, 1974.
- Nestić, Jasmina. "Povijest metodičke izobrazbe na Odsjeku za povijest umjetnosti i poveznice s nastavom Likovne umjetnosti u hrvatskom srednjoškolskom obrazovanju." U *Zbornik znanstveno-stručnog skupa 140 godina podučavanja povijesti umjetnosti na Sveučilištu u Zagrebu*, edited by Miljenko Jurković and Dubravka Botica. Zagreb: FF–press, forthcoming.
- Perkins, David N. *The Intelligent Eye: Learning to Think by Looking at Art*. Santa Monica: The J. Paul Getty Trust, 1994.
- Petrinec Fulir, Blanka, Stipetić Ćus, Natalija, and Zubek, Elen. *Likovna umjetnost 2: sklopovi života od prapovijesti do danas. Udžbenik iz likovne umjetnosti za 2. razred srednjih škola s dvogodišnjim programom*. Zagreb: Alfa, 2014.
- Petrinec Fulir, Blanka, and Stipetić Ćus, Natalija. *Umjetnost i čovjek. Udžbenik iz likovne umjetnosti za prvi razred gimnazije*. Zagreb: Alfa, 2019.
- Piaget, Jean. *The language and thought of child*. London, 1926. [1923.]
- Pivac, Dunja, and Brajnov Botić, Doroti. "Doprinos Radovana Ivančevića učenju i poučavanju u nastavi likovne kulture i likovne umjetnosti." In *Radovan Ivančević 1931. – 2004. Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa Hrvatski povjesničari umjetnosti*, edited by Đurđa Kovačić and Martina Petrinović, 247–257. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske, 2014.
- Podrebarac, Vladimir, ed. *Socijalistički i samoupravni preobražaj odgoja i obrazovanja u SR Hrvatskoj 1974 – 1984*. Zagreb: Školske novine, 1985.
- Prelog, Milan. "Aktivni kontakt s umjetnošću pridonosi obogaćenju emotivnog života." *Umjetnost i mi: godišnjak povijesti umjetnosti VII. gimnazije*, 1 (1960/61)
- Prelog, Milan, Damjanov, Jadranka, and Ivančević, Radovan. *Likovne umjetnosti*. Zagreb: Privreda, 1963.
- Read, Herbert. *Education through Art*. London: Faber and Faber, 1943.
- Rismondo, Vladimir, and Rismondo, Kristina. *Povijest umjetnosti 20. stoljeća, udžbenik za 4. razred gimnazije*. Zagreb: Školska knjiga, 2008.
- Šuvar, Stipe. *Škola i tvornica: u susret reformi odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Školska knjiga, 1977.
- Tokić, Marko. "Metodika Jadranke Damjanov – osviještavanje doslovnog vida osjetilnog opažanja." *Metodički ogledi* 23, no. 1 (2016): 7–25. <https://doi.org/10.21464/mod43.231.725>
- Turković, Vera. "Moć slike u obrazovanju." In *Vizualna kultura i likovno obrazovanje*, edited by Radovan Ivančević and Vera Turković, 63–77. Zagreb: Hrvatsko vijeće Međunarodnog društva za obrazovanje putem umjetnosti, 2001.
- Turković, Vera. "Umjetničko obrazovanje u tranziciji: likovno obrazovanje u europskom obrazovnom sustavu." *Metodika* 10, no. 18 (2009): 8–38. <https://hrcaj.srce.hr/40814>
- "Projekt nastavnog plana za više razrede gimnazije." *Prosvjetni vjesnik* IV, no. 3 (March 2, 1953), 17–19.
- "Nastavni plan i program za V. razred gimnazije." *Prosvjetni vjesnik* VII, no. 9 (July 31, 1954), 93–106.
- "Nacrt novoga nastavnog plana i programa za više razrede gimnazije." *Prosvjetni vjesnik*, izvanredno izdanje, (April 15, 1955.), 1–40.
- "Imenovanje komisije za udžbenike." *Prosvjetni vjesnik* XII, no. 3 (March 30, 1959), 13.
- "Ukaz o proglašenju zakona o gimnazijama." *Prosvjetni vjesnik* XII, no. 9 (September 3, 1959), 101–111.
- "Imenovanje članova stručnog savjeta Zavoda za unapređivanje školstva NRH." *Prosvjetni vjesnik* XIII, no. (May 26, 1960), 150.
- "Nastavni plan i program za gimnaziju." *Prosvjetni vjesnik* XIII, no. 8 (August 8, 1960), 161–201.
- "Nastavni plan i dopunski nastavni program za klasičnu gimnaziju." *Prosvjetni vjesnik* XVI, no. 1 (February 9, 1963), 3–7.
- "Zakon o načinu donošenja nastavnih planova i programa." *Prosvjetni vjesnik* XXI, no. 1 (February 15, 1968), 2–3.
- "Zakon o srednjem obrazovanju." *Prosvjetni vjesnik* XXIV, no. 3 (August 5, 1971), 30–43.
- "Zajedničke programske osnove srednjeg usmjerenog obrazovanja, Jezično–umjetničko područje: Hrvatski ili srpski jezik, književnost, scenska i filmska umjetnost, Glazbena kultura, Likovna kultura, Strani jezici." *Vjesnik Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske* IV, no. 13 (May 8, 1984), 1–29.
- "Nastavni program za gimnazije, Likovna umjetnost." *Glasnik Ministarstva kulture i prosvjete Republike Hrvatske*, izvanredno izdanje, 1994, 90–97.

ONLINE SOURCES

- "Nacionalni okvirni kurikulum za predškolski odgoj i obrazovanje te opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje." 2011, accessed June 15, 2019. https://www.azoo.hr/images/stories/dokumenti/Nacionalni_okvirni_kurikulum.pdf
- "Strategija obrazovanja, znanosti i tehnologije." 2014, accessed June 15, 2019. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2014_10_124_2364.html
- "Okvir Nacionalnoga kurikuluma." 2017, accessed June 15, 2019. <https://mzo.gov.hr/UserDocImages//dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/NacionalniKurikulumi//Okvir%20nacionalnoga%20kurikuluma.pdf>
- "Prijedlog Nacionalnoga dokumenta umjetničkog područja kurikuluma." Zagreb, 2017, accessed June 15, 2019. <https://mzo.gov.hr/UserDocImages//dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/PodrucjaKurikuluma//Umjetni%C4%8Dko%20podru%C4%8Dje.pdf>
- "Prijedlog Nacionalnoga kurikuluma za gimnazijsko obrazovanje." 2017, accessed June 15, 2019. <https://mzo.gov.hr/UserDocImages//dokumenti/Obrazovanje/NacionalniKurikulum/NacionalniKurikulumi//Nacionalni%20kurikulum%20za%20gimnazijsko%20obrazovanje.pdf>
- "Odluka o donošenju kurikuluma za nastavni predmet Likovne kulture za osnovne škole i Likovne umjetnosti za gimnazije u Republici Hrvatskoj." 2019, accessed June 15, 2019. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_7_162.html

SUMMARY

The Role and Place of the High School Subject Visual Arts within the Arts Education Field of Croatian Educational System

The analysis of teaching plans, curricula and related documents in education discussed in the paper has revealed educational strategists' continuous efforts to surpass evident inadequacies in subject segmentation and the consequential particularization of knowledge through inter-subject or cross-curricular integration of teaching content. The latter was most often achieved by merging content-related subjects into broader educational fields, the structure and number of which changed according to current circumstances in education and tendencies towards reform. The paper focuses on the field of arts education that had been gradually introduced into the Croatian educational system since the 1950s. In high school, or rather grammar school education, the key role for the affirmation of the field of arts education was played by the subject Visual Arts, introduced to Croatian grammar schools in 1960 due to the efforts of art historians. At the time the youngest and now a subject with sixty-year tradition, the subject Visual Arts was, along with Music Education, first the beginning and then became the firm core of grammar school arts education. Aware of the importance of art for comprehensive student education, for the development of their creativity and innovativeness, critical and divergent thinking, cognitive and emotional intelligence, for nurturing tolerance, embracing cultural diversity and enhancing personal and collective identity and values, art historians and visual arts methodologists have very early recognized the limitations of strict subject-matter division of teaching content and suggested concrete solutions to overcome them. Referring to their own research, but also to the research of leading scholars in the field of quality of education, psychologists Jean Piaget, Rudolf Arnheim, Howard E. Gardner, Elliot W. Eisner, art historian Herbert Read, and those of Arthur Elfland and David N. Perkins, they stressed the crucial role of art in integrating knowledge and developing one's cognition and sensitivity. Engaging in fine arts presupposes an interdisciplinary approach, in terms of embracing and understanding the broader context of the emergence and "life" of a work of art, but also in terms of understanding the creative process as a multidisciplinary and multisensory activity. It is therefore not surprising that the need for correlation has been emphasized in almost every teaching programme and curriculum written for the subject of Visual Arts. Unfortunately, the full potential of inter-curricular correlation in high school teaching has not yet been realized, and the conceptual integration of teaching content into broader, intertwined educational areas has not provided the solution to rigorous fragmentation of individual subjects. The success of the current educational reform in this aspect depends largely on accepting and using the long-recognized potential of arts for establishing meaningful, firm links between different disciplines. In this respect, it seems that negation and disregard of the thesis that "art should be the basis and centre of education" has been one of the key obstacles in achieving a complete, high-quality and inclusive education.

Dr. sc. JOSIPA ALVIŽ docentica je na Odsjeku za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Predaje na obveznim i izbornim kolegijima Katedre za metodiku nastave povijesti umjetnosti. Područja njezina znanstvenoga interesa su metodika nastave povijesti umjetnosti, povijest učenja i poučavanja povijesti umjetnosti te likovne umjetnosti 17. i 18. stoljeća.

JOSIPA ALVIŽ, PhD, is Assistant Professor at the Department of Art History, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb. She teaches compulsory and elective courses within the Departmental Unit for Teacher Education in Art History. Her scholarly interests include teaching methods for art history, history of learning and teaching art history and visual arts of the 17th and the 18th century.